

БОЙЧЕНКО Михайло Іванович,
професор кафедри теоретичної
і практичної філософії Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор філософських наук, професор

ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗАСАД УКРАЇНЬСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНЬСЬКОЇ ВІЙНИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Найвні різні підходи до конструювання ідентичності – від природного самоутворення (примордіалістські та близькі до них), і до чистого штучного вигадання (аж до постгуманістичних проєктів, у яких не лише особистості чи окремі соціальні групи, а навіть усе людство виходить за межі природної еволюції). Втім, істина, як завжди виявляється десь посередині, а усі ці підходи об'єднують розуміння того, що ідентичність не є чимось самозрозумілим, але потребує свого підтвердження – як споглядального, теоретичного, так і діяльного, практичного. Навіть сам термін «ідентичність», який українською буквально можна перекладати як «тожсамість», позначає акт порівняння та засвідчення його успішності.

Українська ідентичність не є винятком – тому чим більше засвідчуємо альтернативних спроб її віднайдення або створення наново, тим більш вагомим і значущим є сам феномен української ідентичності. Адже не шукатимуть того, що є непотрібним. Тому варто наголосити на тому, що українська ідентичність передусім є вартістю, яка спонукає людей жити і вмирати за нею. А вже ця вартість і вартісність української ідентичності зумовлюють усі її вияви і надає їм як онтологічної, так і епістемологічної значущості і функціональності.

Якщо у довоєнні часи вартісність української ідентичності поставала для декого дечим гіпотетичним і таким, що мало певні модуляції модальності від бажаного до імовірного, то війна показала дійсну вартість усього – і українська ідентичність виявилася не лише тим, що зуміло вижити, утримало свою екзистенцію, але й понад те, отримало потужний імпульс до зростання і саморозгортання [1].

Це показали і сплеск національної самосвідомості одразу після початку війни, який зафіксували соціологи [5], але яке було видно і неозброєним оком у чергах у військкомати у перші дні війни, а також яскраве пробудження української літератури, української науки, української церкви та багатьох інших виявів української національної творчості. Українська модернізація, про яку до великої війни я писав більшою мірою як про об'єктивний запит до українського суспільства, а не як про реальний здобуток [2], запрацювала на повну саме після початку повномасштабного військового вторгнення російської федерації після 24 лютого 2022 року. Українська модернізація здійснюється в інтересах України (а не якоїсь імперії), самими українцями (а не запрошеними чи прикомандированими фахівцями) і за рахунок українських

відкриттів і винаходів (а не дорого куплених ліцензій на закордонні патенти на закордонні винаходи, які згодом втрачають свою цінність, будучи витісненими новими закордонними ж винаходами і новими патентами, на які потрібні нові дороговартісні ліцензії).

У мирний час вітчизняні таланти доводиться заманювати спеціальними комерційними пропозиціями – як це блискуче зробила свого часу держава Ізраїль, запропонувавши своїм громадянам-винахідникам повернення до 50% витрат на здійснення проєкту по ІІІ [6]. Особливі умови для винахідників Ізраїль пропонує також і на період війни [7]. За відсутності такої чи подібних спеціальних програм століттями українські генії шукали кращої долі для застосування своїх винаходів по всьому світу, якщо вдавалося вислизнути з лещат російської імперії – і така практика збереглася і у останні десятиліття в незалежній уже Україні, з тією лише відмінністю, що виїжджати українські таланти почали у провідні з погляду розвитку науки і економіки країни світу, а не лише у російську метрополію. Війна мотивувала українських науковців і винахідників працювати на свою батьківщину не за гонорар, а за совість і за покликанням серця.

Ми виходимо на проблематику легітимації – коли вона стає основою мотивації поведінки громадян, а не вторинним механізмом додаткового виправдання. Адже у особистому житті людина має пріоритет своєї приватності і гаряче обстоює своє право жити так, як вона сама цього хоче, не звітуючи нікому, а усі версії суспільної угоди, у тому числі й власне громадянство, розглядає лише як вимушені компроміси і тимчасові поступки своїй приватності. Тут попереду йде мотивація поведінки, зумовлена антропологією. Але людина не може жити на самоті – вона є істотою соціальною із самого початку. Тому усамітнення є вторинним і тимчасовим станом, а тривале усамітнення як правило веде не лише до втрати соціальності, але й втрати людяності, та й взагалі – втрати здорового глузду і самого життя (якщо це життя людина не втрачає на самоті одразу, не будучи здатна себе захистити у цьому світі). Отже, те, що люди намагаються власною мотивацією обґрунтовувати легітимацію своєї поведінки і, зокрема, своєї участі у суспільному житті – є швидше дечим парадоксальним і умовним. А тому принципи лібертаріанства виглядають дивно і виявляються на практиці нежиттєздатними, хоча й напозір і є привабливими для багатьох. В реальному житті уся мотивація поведінки, у тому числі й та, яку людина суб'єктивно сприймає як глибоко особистісну, є насправді зумовленою наперед суспільною легітимацією цієї поведінки. Ці сюжети докладно проілюстровано і філософськи аргументовано у працях Георга Гегеля [3–4]. Базова соціальна легітимація, яка відбувається у режимі первинної соціалізації, якраз і є тим, що визначає саму суть легітимації. Тоді як вторинна легітимація, яка здійснюється у режимі вторинної соціалізації і на яку звертають увагу більшість дослідників та практиків, зокрема і політики та юристи, є лише похідним явищем, механізми здійснення якої можуть суттєво відрізнятися від базової первинної легітимації, а тому справді бути узалежненими від мотивацій – як особистісних, так і групових.

Яскравим втіленням і одним з головних прикладів, коли особистісна і групова мотивація визначається первинною легітимацією, є утвердження національної ідентичності. Таке утвердження проявляє свій базовий характер під час війни – як екзистенційна основа як для особистостей, так і для соціальних груп і навіть для усього суспільства. Коли говорять про екзистенційний характер нинішньої російсько-української війни, то це означає передусім, що ця війна має утвердити національну ідентичність – як українську, так і російську. На відміну від росії Україна тривалий час прагнула утверджувати власну ідентичність безвідносно до ідентичностей своїх сусідів, і вже точно – не за їхній рахунок. Тоді як росія судомно намагається утверджувати власну ідентичність саме за рахунок невпинного поглинання інших ідентичностей – як хижак. Що ж, свого часу таку лінію проводила давня Персія щодо Еллади – і всім відомо, чим закінчилася та історія. Втім, історія може повторюватися.

А українська ідентичність лише зміцнюється, увиразнюється і кристалізується мірою того, як успішно надає відповіді на виклики – як внутрішні, так і, особливо, зовнішні.

Список використаних джерел

1. Бойченко М. Основні напрями протидії «руському миру» в Україні: завдання деколонізації. *Філософія освіти*. 2023. Том. 29 (2). С. 60–77. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-4>
2. Бойченко М. Українська модернізація як культурна революція. *Філософія публічного управління*. 2018. № 1. С. 11–17.
3. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / пер. з нім. П. Тарашук. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. 548 с.
4. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права. Природне право і державознавство / пер. з нім. Р. Осадчука, М. Кушніра. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.
5. Українське суспільство в умовах війни. 2022 : колективна монографія / С. Дембиський, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. ; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
6. Gov.il. The U.S. Department of Homeland Security, Israel's National Cyber Directorate, and the BIRD Foundation, Announce a Cybersecurity Call for Proposals. 09.12.2024. URL: https://www.gov.il/en/pages/bird_cyber_call_for_proposals
7. Luzzatto K., Chechik H. Intellectual property landscape in Israel 2023: unveiling developments and challenges. 25.04.2024. URL: <https://www.luzzatto.co.il/en/intellectual-property-landscape-in-israel-2023-unveiling-developments-and-challenges/>.

